

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در حوزه تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی در بستر اقتصاد مقاومتی

موسی احمدی^۱

چکیده

اجرای پروژه‌های مختلف از جمله عوامل مهم و حیاتی در رشد و توسعه‌ی کشورها به شمار می‌رود. از جانب دیگر، کمبود منابع مالی کشورها برای سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی همواره یک چالش بوده است. این در حالی است که با توجه به ساختار دولت‌ها و مشکلات و آسیب‌های موجود، شاهد طولانی‌شدن و اجرای ناکارآمد پروژه‌های زیربنایی در بخش‌های مختلف به دلایلی هم‌چون رویکردهای بروکراتیک هستیم. از سوی دیگر بودجه و منابع مالی کشور نیز برای سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها کافی نیست. لذا دولت‌ها همواره به دنبال روشی بوده‌اند تا ضمن جلب مشارکت بخش خصوصی باعث شوند تا هزینه‌های سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی در طول عمر دارایی پروژه پخش شود و بنابراین موجب شود تا پروژه‌های زیربنایی در طول سال‌های اجرای آن محقق شوند. بر این اساس سالیانه حجم بالایی از منابع مالی نیاز است تا به اهداف تعیین شده خود دست پیدا کنند. لذا ناگزیرند در پروژه‌های زیربنایی و توسعه‌ای کشور از مدل‌های پیشرفته‌تر استفاده نمایند که یکی از این مدل‌ها، مشارکت عمومی خصوصی^۲ می‌باشد. از همین رو بسیاری از صاحب‌نظران، نظریه‌ی مدیریت عمومی سنتی را کنار گذاشته و مشارکت عمومی خصوصی را به عنوان پارادایم نوین اقتصادی معرفی کرده‌اند. این مقاله به تعریف و بررسی ویژگی‌ها و ابعاد مشارکت عمومی خصوصی در تأمین مالی و اجرای پروژه‌های زیربنایی پرداخته و الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت را در زمینه تأمین مالی پروژه‌های زیربنایی در بستر اقتصاد مقاومتی ارائه می‌نماید.

۱. استادیار و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ابهر: musa.ahmadi@gmail.com

2. Public Private Partnership-PPP

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

واژه‌های کلیدی: مشارکت عمومی خصوصی، نظریه مدیریت عمومی سنتی، تأمین مالی، پروژه‌های زیربنایی.

۱. مقدمه

تاکنون، کشورهای در حال توسعه، پروژه‌های زیرساختی و خدماتی خود را با برنامه‌ها و بودجه‌های دولتی، تنظیم و اجرا می‌نمودند. مقامات دولتی، گاهی اوقات تحت تأثیر اولویت‌های سیاسی، پروژه‌ها را طراحی، اجرا و مدیریت می‌نمودند و پس از اتمام، آن را به بخش دیگری از دولت برای بهره‌برداری و تعمیر و نگهداری واگذار می‌نمودند. هر چند این روش اغلب مؤثر، کارا و پایدار نبود، با این حال سازمان‌ها و کارمندان دولت درگیر این فرآیند شده و اغلب ظرفیت تکنیکی اجرای چنین نقشی برای آنان به وجود آمده بود. علاوه بر این، جایگاه کارمندان در جامعه، در کل بازتابی از قابلیت آن‌ها برای اتخاذ تصمیمات مالی و تکنیکی، انتخاب پیمانکاران و ارائه خدمات است. با این حال در فضای تمرکززدایی دولتی و واگذاری مسئولیت‌های آن به سطوح دولت محلی، دولت‌ها به سرعت دریافته‌اند که نه به لحاظ منابع انسانی و نه به لحاظ منابع مالی قادر نیستند به تعهدات گسترده‌ی خود جامه عمل بپوشانند. اگر سیاست‌ها و کمک‌های مالی دولتی نبود، مدیران دولتی در جستجوی کشف پتانسیل مشارکت بخش خصوصی در زمینه سرمایه‌گذاری‌ها بودند. این فرآیند منجر به تغییر و جابجایی وظایف دولتی از تأمین خدمات عمومی به نوعی از مشارکت با بخش خصوصی شد. حضور بخش خصوصی در زیرساخت‌ها و سایر خدمات اساسی، از سایر بخش‌ها مهم‌تر و بحث برانگیزتر بود.

مفهوم سرمایه‌گذاری مشارکتی بخش‌های خصوصی و عمومی، که اختصاراً به آن مشارکت عمومی - خصوصی گفته می‌شود، به پروژه‌های سرمایه‌گذاری اطلاق می‌گردد که در آن‌ها، یکی از زیر مجموعه‌های دولت مرکزی (و یا دولت محلی) با مشارکت یک یا چند شرکت خصوصی، تأمین مالی و ساخت و بهره‌برداری پروژه را

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

بر عهده می‌گیرد و درآمدهای ناشی از راه‌اندازی پروژه هم به نسبت سهم مشارکت هر یک از شرکا بین آن‌ها تقسیم می‌شود. (بانک توسعه آسیا، ۱، ۲۰۰۸: ۱)

۲. بیان مسأله

موج تلاش برای بهره‌گیری بیشتر از حضور بخش خصوصی در زمینه پروژه‌های مختلف زیرساختی، در بسیاری از اقتصادهای توسعه یافته آغاز شده و این موج کم‌کم در حال سرزیرشدن در اقتصادهای در حال توسعه نیز می‌باشد. در چارچوب این رویکرد، دولت‌ها و شهرداری‌ها در تلاش هستند تا با استفاده از "مشارکت عمومی خصوصی"، زمینه را برای استفاده بهینه بخش خصوصی در ساخت، راه‌اندازی و بهره‌برداری از پروژه‌های متنوع زیرساختی فراهم سازند.

به این ترتیب، دولت‌ها می‌کوشند از طریق، انگیزه‌های بخش خصوصی برای کاهش هزینه‌های ساخت و بهره‌برداری پروژه‌ها و نیز بهره‌گیری از تخصص بخش خصوصی و نوآوری‌هایی به منظور کاهش هزینه‌های ارائه، خدمات را تقویت نمایند. اجرای پروژه‌های مختلف زیرساختی از جمله عوامل مهم و حیاتی در رشد و توسعه اقتصادی کشورها به شمار می‌رود. از آن جایی که دولت‌ها به دنبال ارائه خدمات به نحوی کارا تر و با کیفیت بالاتر می‌باشند، لذا همواره تدابیر ویژه‌ای را در جهت تسهیل و تسریع در اجرای پروژه‌های مذکور بکار می‌بندند. با توجه به ساختار بخش‌های عمومی کشورها و مشکلات و آسیب‌های موجود، شاهد طولانی شدن و اجرای ناکارآمد پروژه‌های زیرساختی در بخش‌های مختلف به دلایلی همچون رویکردهای بروکراتیک و دولتی هستیم که به نوبه خود موجب کاهش کیفیت ارائه خدمات نیز می‌شود. از سوی دیگر بودجه و منابع مالی دولت‌ها نیز برای سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها کافی نیست. این در حالی است که پتانسیل و ظرفیت‌های موجود کشورها نیاز به بهره‌گیری از تخصص و نوآوری بخش خصوصی برای اجرای پروژه‌های زیرساختی را بیش از پیش نمایان می‌سازد. (هیبتی فرشاد و احمدی موسی، ۱۳۸۸)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

۳. واکاوی ادبیات پژوهش در داخل و خارج

بررسی شواهد تجربی درباره عوامل موثر بر مشارکت‌های عمومی خصوصی اغلب بصورت مطالعات تجربی و ارزیابی رفتارهای کشورهای مختلف در طول چندین دهه مختلف با داده‌های سری زمانی انجام شده است. موضوعاتی که بیشتر در این زمینه مورد توجه محققین بوده شامل ریسک، تدارکات و تامین مالی بوده است.

در ایران فرشاد هیبتی و موسی احمدی در سال ۱۳۸۹ (در پایان نامه دکتری) با استفاده از دادگان پانل به بررسی موضوع در ۲۱ کشور دنیا پرداختند. نتایج تحقیقات حاکی از آن است که درآمد کشورها، ثبات اقتصادی، کسری بودجه و میزان صادرات منابع زیرزمینی مثل سوخت از جمله عوامل مهم اثرگذار بر میزان بهره‌گیری کشورهای در حال توسعه از مشارکت‌های عمومی خصوصی به شمار می‌رود.

استر چئونگ^۱ در پژوهش خود با عنوان توسعه چارچوب بهترین روش برای اجرای مشارکت عمومی- خصوصی در هنگ کنگ در دانشگاه کوپینزلند استرالیا، ۲۰۰۹ اذعان داشتند که مشارکت عمومی- خصوصی متدولوژی است که برای تدارکات پروژه‌های عمومی به خوبی بنا نهاده شده است. با مشارکت دادن تخصص، کارایی، نوآوری، دید تجاری، تسهیم ریسک، تامین مالی و فوایدی که بخش خصوصی در پروژه‌های عمومی دارد، کیفیت خدمات و تسهیلات عمومی رو به افزایش می‌نهد.

جینگ فنگ یان^۲ و سایرین در سال ۲۰۱۰ در پژوهش خود با عنوان عوامل مشوق (تحریک کننده) پروژه‌های مشارکت عمومی- خصوصی چین در سیستم‌های حمل و نقل شهری: دیدگاه بخش عمومی بیان داشتند که در سالهای اخیر، کشور چین به منابع مالی بیشتری نسبت به آنچه که توسط دولت تامین می‌شد، برای تامین مالی زیرساخت‌های حمل و نقل نیاز پیدا کرده است. در ضمن، پتانسیل و ظرفیت دولت چین برای فراهم آوردن خدمات عمومی بطور اثربخش و کارا در

1. Esther Cheung
2. Jing-Feng Yuan

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

سطوح مختلف، مورد سوال و ارزیابی مجدد قرار گرفته است. از اینرو حضور سرمایه گذاران بخش خصوصی در توسعه سیستم های حمل و نقل شهری توسط بخش دولتی چین بوسیله اتخاذ^۱ مدل مشارکت عمومی - خصوصی مورد حمایت قرار گرفته است.

آکینتوی لی^۲ و دیگران در سال ۲۰۰۵ در پژوهش خود با عنوان عوامل اساسی موفقیت برای پروژه های مشارکت عمومی - خصوصی در صنعت ساخت و ساز انگلستان: رویکرد تحلیل عوامل به این نتیجه رسیدند که مشارکت عمومی - خصوصی از طریق تامین مالی خصوصی پیشگام (یا PFI^۳) بطور فزاینده ای در بخش کالاها و خدمات عمومی و انگلستان استفاده می شود. علیرغم برخی شکست ها، تعداد زیادی پروژه های مشارکت عمومی - خصوصی موفق تعهد شده است.

در مطالعه آقای احمدی و همکاران رابطه شاخص های آزادی اقتصادی و مشارکت عمومی خصوصی در کشورهای دنیا بین سال های ۱۹۹۸ لغایت ۲۰۰۸ بررسی و مورد تایید قرار گرفته و به عنوان عوامل مهم و تعیین کننده مشارکت های عمومی خصوصی نام برده شده است. با توجه به مطالعات انجام شده و ادبیات موضوع به نظر می رسد ارتباط مستقیمی میان شاخص های آزادی اقتصادی و میزان بهره گیری کشورهای در حال توسعه از مشارکت های عمومی خصوصی وجود داشته باشد. از همین رو در مقاله حاضر به بررسی ارتباط میان شاخص های آزادی اقتصادی و مشارکت عمومی خصوصی در کشورهای منتخب پرداخته شده و در پایان مدلی برای ایران ارائه شده است.

۴. تعریف مشارکت عمومی خصوصی

در نظام تامین مالی مشارکت عمومی - خصوصی به جای اینکه بخش عمومی نسبت به تدارک دارایی سرمایه ای و آرایه خدمات عمومی اقدام نماید، این بخش خصوصی است که از طریق یک کسب و کار ساده (که از طریق بخش خصوصی تامین مالی و

1. Adopting
2. Akintoye B.Li
3. Private Finance Initiative

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

اداره می‌شود) دارایی مورد نیاز را تدارک و نسبت به ارایه خدمات به عموم اقدام و در عوض در قبال کیفیت و میزان خدمات ارایه شده حق‌الزحمه خود را دریافت می‌نماید. در این روش، بخش خصوصی قادر خواهد بود تا از طریق قرارداد مشارکت عمومی - خصوصی به ارایه خدمات وسیعی در طی مدت قرارداد (معمولاً بین ۱۵ تا ۳۰ سال) بپردازد. بخش عمومی ضمن برخورداری بهینه از تخصص، منابع و نوآوری بخش خصوصی قادر خواهد بود تا به ارایه خدمات کارا و اثربخش اقدام کند. از مشارکت‌های عمومی - خصوصی در زمینه‌ها و مقاصد بسیاری همچون ایجاد زیرساخت‌های فیزیکی تا ارایه خدمات بهداشتی و اجتماعی استفاده می‌شود. ایده مشارکت عمومی - خصوصی در تئوری بسیار جذاب می‌باشد اما در عمل، برای پیاده‌سازی آن خصوصاً در کشورهای در حال توسعه مشکلات بسیاری وجود دارد. همچنین اجرای پروژه‌های زیرساختی با ریسک‌های بسیاری برای دولت و بخش خصوصی همراه می‌باشد که هیچیک از آنها به تنهایی قادر به پذیرش آن نیستند. (بانک توسعه آسیا، ۲۰۰۸: ۲ به نقل از احمدی موسی، موسوی سید محسن، ۱۳۹۲)

۵. اهمیت مشارکت عمومی خصوصی در بستر اقتصاد مقاومتی

مشارکت عمومی خصوصی منافع بسیاری به همراه دارد و به همین دلیل روند رو به رشد مناسبی در کشورهای مختلف دنیا دارد. استفاده از مشارکت عمومی خصوصی باعث می‌شود تا هزینه‌های سرمایه‌گذاری در پروژه‌های زیربنایی در طول عمر دارایی پروژه پخش شود و بنابراین موجب می‌شود تا پروژه‌های زیربنایی در طول سال‌های اجرای آن محقق شوند تا این‌که مطابق روش سنتی تامین مالی پروژه‌های زیربنایی به محض هزینه، پول آن‌ها پرداخت شود. دوم اینکه مشارکت‌های عمومی خصوصی دارای روند مناسبی در زمینه ارائه خدمات بصورت به موقع و مطابق با بودجه می‌باشند. سوم، مشارکت عمومی خصوصی ریسک‌های خاصی را به بخش خصوصی منتقل می‌کند و موجب ایجاد مشوق‌های لازم به منظور تعمیر و نگهداری مناسب دارایی‌ها می‌شود. چهارم، مشارکت‌های عمومی خصوصی، هزینه‌های کل پروژه زیربنایی را از طریق کاهش هزینه‌های ساخت و هزینه‌های کل منحنی عمر پروژه

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

کاهش می دهد. پنجم، از آن جایی که می توان شاخص های رضایتمندی را در قرارداد گنجانند، بنابراین مشارکت عمومی خصوصی انگیزه لازم را در زمینه ارائه خدمات مشتری محور ایجاد می کند و سرانجام از آن جایی که در اجرای پروژه، هدف نهایی (و نه مسیر اجرای آن) مهم است لذا مشارکت عمومی خصوصی موجب می شود تا بخش عمومی بر ارزش های نتیجه محور مدنظر خود متمرکز شود.

۶. منافع کلیدی مشارکت عمومی خصوصی

امروزه شاهد هستیم که دولت های محلی، به صورت روز افزونی از گسترش سرمایه گذاری شراکتی بخش های عمومی و خصوصی یا مشارکت عمومی - خصوصی استقبال می کنند، به نحوی که مجموع ارزش پروژه هایی که در چارچوب مشارکت عمومی - خصوصی انجام شده و به زیرساخت ها مربوط می شوند، از سال ۱۹۸۵ تا به حال بالغ بر ۸۸۰ میلیارد دلار می شود. چنین پروژه هایی گستره وسیعی را از حیث میزان سرمایه مورد نیاز شامل می شوند و تنوع زمینه هایشان هم بسیار بالا می باشد. از پروژه سرمایه گذاری مشارکتی بخش های دولتی و خصوصی برای ساخت جاده دارای درآمد عوارضی در آفریقای جنوبی گرفته تا پروژه ۱۱ میلیون دلاری بازسازی و نوسازی فضای مدرسه قدیمی Oyster در شهر واشنگتن دی سی؛ و از پروژه گسترش اینترنت پر سرعت در تایوان گرفته تا پروژه ۳۴۰ میلیون دلاری ساخت تونل دو منظوره در کوالالامپور از این دست هستند (احمدی موسی، موسوی سید محسن، ۱۳۹۲). برخی از مهم ترین مزایای مشارکت عمومی - خصوصی عبارت است از:

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

نمودار (۱): مزایای مشارکت عمومی - خصوصی

منبع: احمدی موسی، موسوی سید محسن، ۱۳۹۲

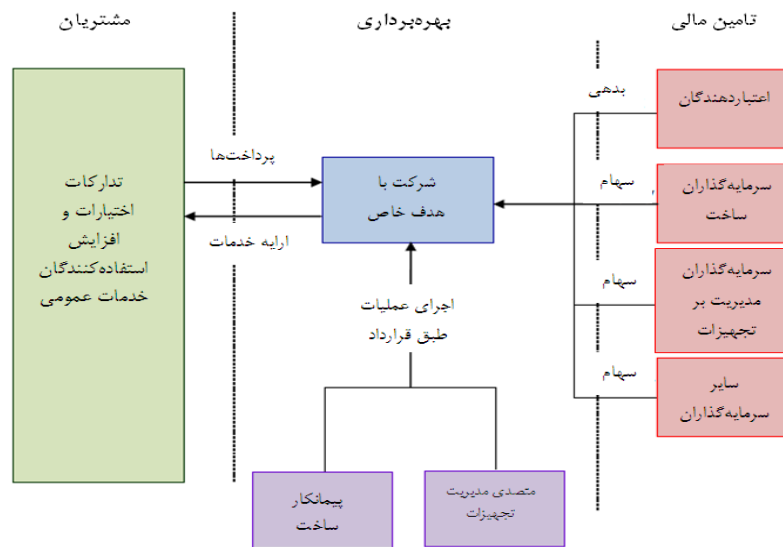
۷. الگوی عمومی مشارکت عمومی - خصوصی

ساختاردهی پروژه‌های مشارکت عمومی - خصوصی شامل گردهم آوردن مشارکت‌کنندگان بخش خصوصی در کنار هم و تعریف روشن وظایف و ریسک‌های پروژه است. بازیگران اصلی در الگوی مشارکت عمومی - خصوصی عبارتند از:

- شرکت با هدف خاصی (SPV) که خاص این پروژه ایجاد شده است؛
- تامین‌کننده مالی؛
- پیمانکار ساخت و ساز؛
- بهره‌بردار مدیریت تجهیزات؛
- بخش عمومی (مسئول تدارکات).

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

شکل (۱): ساختار کلی مشارکت عمومی - خصوصی در بخش عمومی

Source: Public-Private Partnership Unit, Prime Minister Department, Malaysia 2009

۸. الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت در حوزه تامین مالی پروژه‌های زیربنایی

الگوی اسلامی ایرانی تامین پروژه‌های زیربنایی دارای چند بخش است: مرکزیت، بازیگران اصلی، محیط‌های مورد بررسی و زیربخش‌هایی که در هر محیط می‌بایست مورد توجه قرار گیرند. در این بخش هر یک از این موضوعات به تفصیل مورد بحث و بررسی قرار خواهند گرفت:

مرکزیت الگوی اسلامی ایرانی تامین پروژه‌های زیربنایی بر ایجاد ارتباط میان فرصت‌های سرمایه‌گذاری و سرمایه‌گذاران بخش خصوصی از طریق ایجاد پایگاه داده جامع تاکید دارد.

بازیگران اصلی در اجرای الگوی مشارکت عمومی خصوصی شامل چهارگروه زیر

می‌باشند:

- بخش خصوصی (شامل پیمانکاران طراحی، ساخت و بهره‌برداری)
- دستگاه‌های اجرایی زیربسط (شامل کلیه نهادها، سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی و بخش عمومی)

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- تامین کننده منابع مالی (شامل شبکه بانکی و موسسات مالی و اعتباری، صندوق ها و شرکت های لیزینگ، بازار سرمایه)
- نهادهای تخصصی پشتیبان (شامل شرکت های تامین سرمایه، موسسات رتبه بندی اعتباری، شرکت مجری پروژه، شرکت های بیمه و کمیته شریعت) در ارائه الگوی اسلامی ایرانی در زمینه تامین مالی پروژه های زیربنایی در بستر اقتصاد مقاومتی به توجه بر چهار محیط زیر تاکید شده است:
- حقوقی و قانونی (شامل قانون مشارکت عمومی خصوصی، شورای ناظر، محرمانگی اطلاعات، برخورداری از قراردادهای استاندارد)
- محیط سیاسی، فرهنگی و تخصصی (شامل بهبود ریسک های سیاسی، رتبه بین المللی، سرمایه گذاری خارجی، آموزش و نیروی انسانی ماهر)
- محیط شریعت اسلام (شامل بهره گیری از عقود اسلامی و ابزارهای اسلامی)
- محیط اقتصادی و مالی (شامل پارامترهای اقتصاد کلان، بازار سرمایه شفاف و قوی، صندوق های زیربنایی پروژه)

الف - محیط حقوقی و قانونی

محیط حقوقی و قانونی از جمله مهم ترین زیرساخت هایی است که قبل از پیاده سازی هر الگوی جدید می بایست مورد توجه قرار گیرد. از آن جایی که مدل مشارکت عمومی خصوصی موجبات ارتباط نزدیک بخش های مختلف دولتی، خصوصی و پیمانکاران، نهادهای تخصصی، تامین مالی کننده ها و استفاده کنندگان از خدمات را فراهم می نماید لذا لازم است تا چارچوب های قانونی فی مابین مناسبات میان این گروه ها به دقت مورد بررسی قرار گرفته و تدابیر لازم در این خصوص اندیشیده شود. از جمله راهکارهای پیشنهادی در این بخش می توان به موارد زیر اشاره نمود:

- تصویب قانون مشارکت عمومی خصوصی در کشور
- تاسیس واحد مشارکت عمومی خصوصی در وزارت امور اقتصادی و دارایی
- تشکیل شورای ناظر بر پروژه های واگذار شده به بخش خصوصی

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- تدوین و ایجاد چارچوب‌های نظارت بر مناقصات و مزایده‌ها
 - تبیین و تدوین قراردادهای استاندارد میان بخش‌های مختلف درگیر
- ب- محیط سیاسی، فرهنگی و تخصصی**

جذب سرمایه‌گذاران و بهره‌مندی از تخصص بخش خصوصی نیازمند توجه به محیط سیاسی، فرهنگی و تخصصی است که می‌باید از جهات مختلف زیر مورد توجه قرار گیرد:

- تعامل با مراکز بین‌المللی سرمایه‌گذاری
- ارائه آموزش‌های تخصصی مورد نیاز
- توجه به بهبود شاخص‌های فضای کسب و کار کشور
- توجه به اخذ و بهبود رتبه‌های بین‌المللی کشور
- اتخاذ استراتژی‌های مناسب برای جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی

ج- محیط شریعت اسلام

شرایط و روندهای حاکم بر اقتصاد در کشورهای مختلف بیان‌کننده روند رو به رشد توجه به ابزارها و روش‌های تامین مالی اسلامی در کشورهای مختلف می‌باشد. در کشور ما نیز که بر اساس اقتصاد اسلامی و بانکداری بدون ربا فعالیت می‌نماید، محیط شریعت اسلام می‌بایست از منظرهای زیر مورد توجه قرار گیرد:

- **طراحی ابزارهای تامین مالی اسلامی:** با توجه به این که اقتصاد ما یک اقتصاد بانک‌محور می‌باشد، اشخاص حقیقی و حقوقی برای تامین منابع مالی مورد نیاز خود به بانک مراجعه و از منابع تامین مالی بانکی در قالب عقود اسلامی استفاده می‌کنند. در قانون بانکداری بدون ربا، سه دسته عقود قرض‌الحسنه، مشارکتی و مبادله‌ای وجود دارد. در عقود قرض‌الحسنه که منابع مالی ارزان‌قیمتی برای بانک محسوب می‌شود، بانک هیچ‌گونه سودی دریافت ننموده و تنها کارمزد ارائه خدمات را دریافت می‌کند. در عقود مشارکتی نیز مبنا بر مشارکت در سود و زیان بر اساس قرارداد مشارکت منعقد فی‌مابین بانک و متقاضی می‌باشد. به این معنا که اگر در پایان سال مالی، پروژه دارای سود بود دو طرف مشارکت‌کننده به نسبت مشارکت

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

خود سود دریافت کنند و اگر با زیان مواجه شد نیز به همان نسبت متضرر شوند. در عقود مبادله‌ای نیز بانک در صورت تجهیز منابع مالی مورد نیاز خود می‌تواند نرخ سود معینی را به عنوان سود برای متقاضی تعیین کند. در این صورت لازم است بانک نرخ سودی را تعیین کند که از نرخ تورم اقتصاد بالاتر باشد.

- **تشکیل کمیته شریعت در پروژه‌ها:** کمیته شریعت می‌تواند در خصوص هر پروژه این اطمینان را ایجاد کند که ابزارهای تامین مالی پروژه بر اساس مبانی اسلامی طراحی شده و مورد استفاده قرار می‌گیرد.

- **تعیین چارچوب ریسک و غرر در پروژه‌ها:** ریسک در قلمرو مسائل حقوقی دارای مفاهیم متعددی است و صرفاً معادل کلمه غرر نیست؛ زیرا غرر در حقوق اسلامی و به تبع آن در حقوق مدنی ایران، با توجه به منشاء و موارد آن، غیر از ریسک مصطلح و متداول است و تنها در برخی موارد مطابقت دارد؛ مثلاً جایی که مورد معامله برای طرفین مجهول باشد (از جهت اوصاف و کیفیت و امثال آن) و در نتیجه جهل به آن، خطر و زیان و خسارتی متوجه یک طرف یا طرفین قرارداد شود، در این وضعیت ریسک می‌تواند به معنای غرر (احتمال خسارت) باشد (تبیان).

- **تحلیل رتبه اعتباری ابزارهای تامین مالی و پروژه‌ها:** ایجاد و پیاده‌سازی نهاد مالی رتبه‌بندی اعتباری در کشور از جمله پیش‌نیازهای تحلیل رتبه اعتباری ابزارها و پروژه‌ها می‌باشد که متأسفانه علی‌رغم تلاش‌های زیاد صورت پذیرفته و تاکیدات قانونی موجود، هیچ موسسه رتبه‌بندی اعتباری در بازار سرمایه ایران مجوز فعالیت ندارد. امید است با ایجاد و توسعه این نهاد مالی شاهد نتایج و برکات آن برای نظام تامین مالی کشور باشیم.

د- محیط اقتصادی و مالی

هر یک از پروژه‌های زیربنایی در بستر اقتصاد کشورها اجرا می‌شود. لذا توجه به شاخص‌های کلان اقتصاد کشور می‌تواند بسیار مفید فایده باشد. به نظر می‌رسد توجه به موارد زیر اهمیت و فواید زیادی در بر داشته باشد:

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- ایجاد و افزایش ظرفیت بازار سرمایه برای معرفی ابزارهای تامین مالی جدید:

توسعه اقتصادی یک کشور از طریق رشد واحدهای اقتصادی در هر یک از سطوح مختلف شرکت، دولت و خانوار حاصل می‌شود. این بخش‌ها در حین فعالیت خود ممکن است با مازاد یا کسری منابع مالی مواجه شوند. از این رو وجود یک سازوکار واسطی که بتواند مازاد را از بخش‌های دارای مازاد منابع مالی دریافت و در اختیار بخش‌های نیازمند منابع مالی قرار دهد از اهمیت بالایی برخوردار است. نظام‌های مالی در کشورها با این هدف ایجاد و توسعه یافته‌اند و موسسات مالی، بازارها، قوانین و مقررات، فعالیت‌ها، مدیران پولی، تحلیلگران و تراکنش‌ها را شامل می‌شود. از همین رو نظام مالی هر کشور، بازارهای مالی، واسطه‌گرها و ابزارها و محصولات مالی را در بر می‌گیرد.

توسعه نظام مالی کشورها نیازمند فراهم نمودن زیرساخت مالی برای کشورها است. زیرساخت مالی شامل تمامی موسسات، اطلاعات، فن‌آوری‌ها، قواعد و استانداردهایی است که واسطه‌گری مالی را محقق می‌سازد. عدم برخورداری از زیرساخت مالی، محدودیت‌هایی را بر کشورهای در حال توسعه در زمینه ارائه خدمات اعتباری، سپرده‌گذاری و پرداخت به اقشار کم برخوردار جامعه و اقتصاد تحمیل می‌کند. از سوی دیگر عدم وجود این زیرساخت‌ها، نظام مالی را با ریسک‌هایی نیز مواجه می‌کند. برخی از زیرساخت‌های مالی کلیدی در بازار پولی و مالی که در کشورهای پیشرفته وجود داشته ولی در بازارهای نوظهور بعضاً خلا آن مشهود است می‌توان موسسات رتبه‌بندی اعتباری، سامانه اعتبارسنجی، سامانه وثایق، سامانه تسویه وجوه اوراق بهادار و سیستم‌های پرداخت نام برد. وجود این چنین سیستم‌ها موجب دسترسی بیشتر به منابع مالی، بهبود شفافیت اطلاعات و شاخص‌های راهبری شرکتی و حمایت از ثبات مالی در بازارهای مالی جهانی می‌شود. به همین دلیل بانک جهانی در چند سال اخیر همایش‌ها و برنامه‌های موثری را در این زمینه عملیاتی نموده است.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

تقویت زیرساخت مالی نیازمند زمان، منابع و اراده سیاسی بوده و ایجاد چارچوب‌های قانونی مورد نیاز و مشارکت تمامی اعضای نظام مالی از اهمیت بالایی در استقرار آن برخوردار است.

بازارهای مالی نقشی حیاتی در توسعه و ثبات اقتصادی برعهده دارند چراکه این بازارها سازوکار کارایی را در ارزیابی ریسک و بازده، سرمایه‌گذاری و سپس مدیریت و تخصیص ریسک و منابع در اقتصاد برعهده دارند. زیرساخت‌های مالی از طریق فراهم‌نمودن اطلاعات مورد نیاز، این مهم را تسهیل بخشیده و مشکل تامین مالی بنگاه‌ها را تسهیل و تسریع می‌کنند. همچنین زیرساخت‌های مالی موجب تقویت بازارهای مالی می‌شوند و این بازارها باعث پشتیبانی از سرمایه‌گذاری‌ها و هزینه‌های مصرفی شده و در نتیجه موجبات رشد اقتصادی را فراهم می‌آورند.

به عنوان مثال راه‌اندازی موسسات رتبه‌بندی اعتباری در بازار سرمایه کشور موجب خواهد شد تا فضای تامین مالی شفاف و قابل اجرا شده و سرمایه‌گذاران در ابزار بدهی از طریق دستیابی به رتبه اعتباری از اظهار نظر یک موسسه مستقل تخصصی در زمینه پیش‌بینی صلاحیت اعتباری یک نهاد، یک تعهد اعتباری، یک ورقه بدهی، اوراق بهادار یا ناشر چنین تعهداتی مطلع شوند. همچنین بدون برخورداری از موسسات رتبه‌بندی اعتباری، شرکت‌های تامین سرمایه نیز قادر نخواهند بود تا به بازاریابی اوراق یا تعهد پذیرهنویسی به صورت اثربخش بپردازند. با تصویب و ابلاغ قانون بازار اوراق بهادار زمینه ایجاد و توسعه نهاد مالی متنوعی در بازار سرمایه بوجود آمده است که برخی از آن‌ها در مراحل بلوغ خودند و برخی دیگر نیز نیازمند رشد و توسعه بیشتر می‌باشند.

ایجاد و توسعه زیرساخت‌های مالی مستلزم فراهم‌نمودن پیش‌نیازهایی است که برخی از آن‌ها عبارتند از تدوین قوانین و مقررات مورد نیاز، نهادینه‌سازی و فرهنگ‌سازی موضوع از نظر تخصصی در میان کاربران و اقشار جامعه، ارتقاء سطح شفافیت و کیفیت اطلاعات موجود، ایجاد پایگاه داده‌های متمرکز و یکپارچه در سطح

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

کشور، تنوع در ابزارهای مالی اسلامی در بازار سرمایه، ارتقاء سطح دانش استفاده‌کنندگان و دریافت دانش فنی موضوع.

امید است با عزم و اراده داخلی شاهد ایجاد زیرساخت‌ها و نهادهای مالی در کشور در بازارهای پول و سرمایه کشور باشیم. هر چه نظام مالی کشور از توسعه بالاتری برخوردار باشد می‌تواند شاهد رشد و توسعه اقتصادی بالاتر کشور باشیم. به عنوان مثال، با توجه نیاز موجود در کشور به پروژه‌های زیربنایی از یکسو و از سوی دیگر کاهش روند قیمت نفت و درآمدهای نفتی کشور و در نتیجه کسری بودجه دولت شاهد میزان پایین تملک دارایی‌های سرمایه‌ای توسط دولت در مقایسه با میزان نیاز به اجرای پروژه‌های عمرانی زیربنایی در کشور می‌باشیم. این در حالی است که در صورتی که نظام مالی و زیرساخت‌های مالی کشور از وضعیت مناسبی برخوردار باشد می‌توان از طریق الگوی مشارکت عمومی خصوصی، ضمن بهره‌گیری از مشارکت و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و تامین مالی پروژه‌های زیربنایی از طریق روش‌های متنوع در بازارهای مالی شاهد اجرای حجم قابل توجهی از پروژه‌های زیربنایی از این طریق باشیم و بازگشت سرمایه بخش خصوصی از یکسو از طریق عایدی خدمات قابل ارائه پروژه تامین شده و از سوی دیگر نیز دولت و بخش عمومی تنها بر روند و کیفیت اجرای پروژه نظارت داشته و بار مالی بالایی بر آن‌ها تحمیل نمی‌شود. تحقق موفقیت‌آمیز این گونه پروژه‌ها و در نتیجه آن رشد و توسعه اقتصادی مستلزم توسعه نظام مالی کشور می‌باشد که در نتیجه ایجاد نهادهای مالی جدید محقق خواهد شد.

قانون "توسعه ابزارها و نهادهای مالی جدید در راستای تسهیل اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی" این زمینه را برای بازار سرمایه فراهم کرده تا زمینه معرفی نهادها و ابزارهای مالی اسلامی جدید را به بازار بر اساس سلايق مشتریان فراهم آورد.

- تاسيس صندوق‌های زیربنایی پروژه: در این خصوص نیز در راستای توضیحات شده در بخش قبل، اقداماتی صورت پذیرفته و دستورالعمل اولیه تاسيس

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

این صندوق‌ها تهیه شده و با تصویب نهایی گام مهمی در این زمینه برداشته خواهد شد.

- بهبود پارامترهای اقتصاد کلان از جمله در زمینه تورم، نرخ ارز، نرخ بهره و ... فرایند بودجه‌بندی دولت‌ها به نحوی است که با تصویب بودجه، مقدار اقلام پیش‌بینی شده بودجه‌ای شامل درآمدها و هزینه‌ها برای سال مالی آتی از ابتدای آن سال مشخص می‌باشد. به این معنا که دولت‌ها با ارقام پیش‌بینی شده درآمدی و هزینه‌ای سال پیش‌روی خود مواجهند و لازم است فعالیت‌های خود را با آن تطبیق دهند. از نظر ماهیت این اقلام، اقلام هزینه‌ای بصورت نقدی و اقلام درآمدی بصورت تعهدی می‌باشد. به عبارت دیگر دولت از ابتدای سال، مبالغی را بابت امور جاری خود از جمله پرداخت حقوق کارمندان دولت مطابق برنامه هزینه می‌کند. این در حالیست که ممکن است مبادی درآمدی بودجه از جمله درآمد نفت، دریافت مالیات، فروش دارایی‌ها و سایر درآمدهای دولت مطابق برنامه محقق نشده و با کاهش مواجه شود. این موضوع موجب فراتر رفتن هزینه‌ها از درآمدها و به عبارت دیگر کسری بودجه دولت می‌شود. حال با توجه به این‌که هزینه‌ها محقق شده ولی به اندازه کافی منابع درآمدی محقق نشده است، لازم است دولت نسبت به تامین وجوه مورد نیاز برای برآوردن آن مبادرت ورزد. از این‌رو معمولاً دولت‌ها برای جبران کسری بودجه خود اقداماتی را انجام می‌دهند که از آن جمله می‌توان به انتشار اوراق مشارکت، استقراض از نهادهای مالی بین‌المللی، استقراض از بانک مرکزی و اضافه برداشت از منابع ارزی نام برد. راهکاری نوین در کاهش بار بودجه‌ای دولت در زمینه تامین مالی پروژه‌های عمرانی و در نتیجه کاهش نیاز به استقراض از بانک مرکزی استفاده از سازوکار نوین «مشارکت عمومی خصوصی» می‌باشد که در صورت تصویب قانون آن در مجلس شورای اسلامی، اجرایی شدن آن می‌تواند کمک بسزایی را در این زمینه بنماید. به این معناکه در این روش دیگر نیاز نیست تا دولت از منابع مالی بودجه‌ای در تامین مالی و اجرای پروژه‌های زیربنایی خود که بخش قابل ملاحظه‌ای از بودجه را به خود اختصاص می‌دهد استفاده کند بلکه با استفاده از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی و در

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

سازوکاری ویژه، زمینه بازگشت سرمایه بخش خصوصی از محل درآمدهای پروژه در بلندمدت محقق و دولت تنها به امور نظارتی در اجرای پروژه می پردازد.

- **بهبود فضای تامین مالی:** تامین منابع مالی مورد نیاز به عنوان یکی از مشکلات و مسائل همیشگی برای مدیران شرکتهای تولیدی و خدماتی محسوب می شود. در این میان، شرکتهای در تمامی مراحل چه در مرحله ارزیابی طرحهای توسعه و چه تولید، از منابع مالی بانکها برای پیشبرد اهداف خود استفاده می کنند. این موضوع در اقتصادهایی مثل اقتصاد ایران که بانک محور است از اهمیت بیش تری برخوردار می باشد. به همین منظور اقتصادهای بانک محور از سیاستها و خط مشیها و ایجاد سازوکارهایی در زمینه اطمینان بخشی از هدایت صحیح منابع بانکها به سمت تولید استفاده می نمایند. بانکها لازم است با استفاده از سازوکارها، منابع اطلاعاتی و کسب اطلاعات لازم، از دو مساله اطمینان حاصل کنند. یکی این که تسهیلات را به متقاضیانی که از شرایط لازم در زمینه های توانایی مالی و تمایل به بازپرداخت اقساط برخوردارند اعطا نمایند و دیگر این که مطمئن شوند متقاضیان، تسهیلات دریافتی را در زمینه تولید بکار می بندند. هرچه بازگشت منابع مالی اعطایی صحیح تر صورت پذیرد بالتبع با ایجاد تعادل میان منابع و مصارف، بانکها می توانند تسهیلات بیشتری را از این محل پرداخت نمایند. موسسات اعتباردهنده از شیوه های مختلفی استفاده می کنند تا مطمئن شوند که متقاضیان، تسهیلات دریافتی را در زمینه مورد درخواست استفاده می کنند. مثلاً مبلغ تسهیلات را در چندین مرحله و بنا به پیشرفت کار ارائه می دهند و یا در مراحل مختلف از میزان پیشرفت پروژه بازدید بعمل می آورند. با این وجود ممکن است مواردی پیش آید که تسهیلات دریافتی در زمینه غیر از تولید و سوداگری استفاده شود. برای اجتناب از این موضوع می بایست از سازوکارهای لازم در زمینه شفافیت اطلاعات استفاده شود تا با یکپارچگی اطلاعات زمینه تصمیم گیری صحیح در زمینه تسهیلات دهی و استفاده صحیح از آن فراهم شود. بانکها در اقتصادهای مختلف دنیا بیشتر متولی اعطای تسهیلات به اشخاص و بنگاه های کوچک و متوسط می باشند و تامین مالی

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

شرکت‌های بزرگ اغلب از طریق بازار سرمایه صورت می‌پذیرد. در کشور ما بانک‌ها به عنوان اصلی‌ترین منبع تامین مالی بنگاه‌های اقتصادی محسوب می‌شود و شرکت‌های بزرگ برای دریافت تسهیلات کلان نیز به بانک مراجعه می‌کنند. بنابراین به منظور برطرف شدن موضوع لازم است زمینه‌های لازم برای ارائه ابزارهای اسلامی در بازار سرمایه فراهم گردد.

- **نظارت مالی و اقتصادی بر پروژه‌ها:** با ایجاد واحد مشارکت عمومی خصوصی در کشور و جذب متخصصان مربوطه می‌توان شاهد اعمال رویه‌های نظارتی مورد نیاز بود.

۹. جمع‌بندی و پیشنهادات

از جمله موانع کلیدی در دستیابی به منابع مالی پروژه‌های زیربنایی، عدم ساختاردهی صحیح آن‌ها می‌باشند که غلبه بر این موضوع، نیازمند در اختیار داشتن تخصص‌های لازم می‌باشد. دولت به عنوان مقامی که امتیاز بهره‌برداری را به بخش خصوصی واگذار می‌کند به عنوان بهترین گزینه برای ایجاد و آماده‌سازی پروژه‌های قابل سرمایه‌گذاری محسوب می‌شود. آن دسته از کشورها و دولت‌های محلی که سازوکار مناسبی را برای پروژه‌های زیربنایی از طریق تدارک زیرساخت قانونی لازم و یا تاسیس یک بخش دولتی متخصص (واحد مشارکت عمومی خصوصی) برای آن ایجاد کرده‌اند در اجرا و به پایان رسانیدن این پروژه‌ها موفق‌تر عمل می‌کنند. توزیع مناسب ریسک و بازده بین بخش‌های عمومی و خصوصی نیز در این میان از اهمیت بالایی برخوردار است. اگر این موارد به درستی انجام شوند شاهد حضور مؤثر بخش خصوصی در این پروژه‌ها خواهیم بود. همچنین باتوجه به دستیابی بازده پروژه‌ها در بلندمدت می‌بایست بر ابعاد عملیاتی و بهره‌برداری پروژه بیش از ساخت آن تمرکز گردد.

در حال حاضر تامین مالی پروژه‌های زیربنایی شامل آورده نقدی سهامداران و تسهیلات بانکی می‌باشد. دستیابی به منابع مالی مورد نیاز پروژه‌های زیربنایی نیازمند تامین مالی از طریق مشارکت گسترده سرمایه‌گذاران و مراجعه به بازار

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی‌ام‌وسی‌ویکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

سرمایه می‌باشد. این موضوع به معنای استفاده از طیف وسیعی از ابزارهای مالی از جمله بهادارسازی تسهیلات بانکی، اوراق قرضه و انواع صندوق‌های پروژه‌های زیربنایی است. از سویی دیگر، در بازارهای نوظهور توسعه بازار مالی، چارچوب قانونی قابل اعتماد و توسعه سرمایه‌گذاران بلندمدت از اهمیت بالایی برخوردار است. دستیابی به این مهم مستلزم بهره‌گیری از برخی ابزارها و نهادهای مالی می‌باشد. در همین راستا راه‌اندازی نهاد مالی رتبه‌بندی اعتباری و بهره‌گیری از کمک بانک‌های توسعه‌ای و صندوق‌های ضمانت صادرات نقشی کلیدی را در پیش‌برد تامین مالی پروژه‌های زیربنایی در بازارهای در حال توسعه را بازی می‌کنند. ناگفته نماند که انتشار انواع اوراق صکوک و ابزارهای تامین مالی اسلامی دیگر متناسب با هر مرحله از پروژه می‌تواند بر توفیق پروژه‌های زیربنایی بیافزاید.

یکی از تعاریفی که از اقتصاد مقاومتی ارائه شده عبارت است از «حفظ روند رو به رشد اقتصاد به همراه کاهش آسیب‌پذیری». حال توجه به شرایط کنونی کشور حاکی از این است که تمرکز بر منابع مالی بانکی در جهت تامین مالی و اجرای پروژه‌ها و فعالیت بنگاه‌های تولیدی و اقتصادی موجب شده تا این بنگاه‌ها در نتیجه کاهش در منابع بانکی آسیب‌پذیر باشند. بنابراین لازم است به منظور کاهش این آسیب‌پذیری از سازوکارهای بیشتری در زمینه ارزیابی و کنترل فرایندهای بانکی به منظور برقراری تعادل میان منابع و مصارف و برقراری سیستم‌های مدیریت ریسک استفاده نمود. راه‌کار دیگر، استفاده از منابع دیگر تامین مالی در حوزه بازار سرمایه می‌باشد که تحقق آن علاوه بر فرهنگسازی و ایجاد بستر قانونی، مستلزم ایجاد دانش مورد نیاز و معرفی ابزارهای اسلامی در بازار سرمایه، ایجاد نهادهای جدید مالی در بازار سرمایه و فعال نمودن شرکت‌های تامین سرمایه در توسعه این بازار می‌باشد. بدیهی است اجرای بهینه این موضوعات مستلزم بهره‌گیری از منابع انسانی متبحر و کارآزموده دانشگاهی است. یکی از سیاست‌های بلندمدتی که می‌توان در راستای توسعه بازار سرمایه به آن توجه نمود فرهنگسازی و افزایش سواد مالی خانوار در زمینه سرمایه‌گذاری در بازار سرمایه خواهد بود که این امر مستلزم توسعه دانش

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

«مدیریت مالی شخصی» در میان نوجوانان و اعضای خانواده می باشد. بنابراین لازم است تا در مقاطع مختلف تحصیلی و با بیان ساده، ابعاد مختلف دانش مدیریت مالی شخصی برای سنین مختلف تشریح و آموزش داده شود تا شاهد ارتقاء سطح داد و ستد سهام و ابزارها در بازار سرمایه توسط سرمایه گذاران خرد در آینده باشیم.

منابع و مأخذ

- ۱- احمدی موسی؛ موسوی سید محسن (۱۳۹۲)، کتاب «مشارکت عمومی - خصوصی، مبانی نظری و مطالعات موردی»، دانشگاه امام صادق (ع).
- ۲- احمدی موسی (۱۳۹۱)، «نگاهی به روش جدید در سرمایه گذاری خارجی؛ مشارکت عمومی خصوصی»، روزنامه ایران اقتصادی.
- ۳- احمدی موسی و همکاران (۱۳۹۱)، فصلنامه علمی پژوهشی دانش مالی تحلیل اوراق بهادار، «ارزیابی نظام نوین تامین مالی در واگذاری پروژه های زیرساختی دولت ها به بخش خصوصی و ارائه الگو برای ایران».
- ۴- رهنمای رودپشتی، فریدون؛ هیبیتی فرشاد؛ احمدی موسی (۱۳۹۰)، کتاب «مدیریت مشارکت عمومی خصوصی با تمرکز بر تامین مالی آن ها و با رویکرد چشم انداز و آینده پژوهی»، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- ۵- موسوی سید محسن، احمدی موسی، حمیدرضا هنرکار باباخانی (۱۳۹۰)، «روش مطلوب برای تامین منابع مالی جهت توسعه حوزه حمل و نقل و ترافیک کلان شهر تهران»، چهارمین همایش مالییه شهری، تهران: مرکز مطالعات تکنولوژی دانشگاه صنعتی شریف.
- ۶- موسوی سید محسن، احمدی موسی، فرهادی روح اله (۱۳۸۹)، آسیب شناسی تامین مالی به روش مشارکت عمومی - خصوصی در پروژه های شهری، دومین همایش مالییه شهری.
- ۷- احمدی موسی، هیبیتی فرشاد (۱۳۸۸)، کنفرانس بین المللی نظام تامین مالی « رویکرد مدیریت ریسک در مشارکتهای عمومی خصوصی».
- ۸- احمدی موسی، هیبیتی فرشاد (۱۳۸۸)، کنفرانس بین المللی نظام تامین مالی « مشارکت عمومی خصوصی: نظام نوین تامین مالی در واگذاری پروژه های زیرساختی دولتهای مرکزی و محلی به بخش خصوصی» - دانشگاه صنعتی شریف.
- ۹- احمدی، موسی (۱۳۸۸)، کارگاه آموزشی مشارکت عمومی - خصوصی، دومین کنفرانس بین المللی توسعه نظام تامین مالی، تهران.

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- ۱۰- احمدی، موسی و فرشاد هیبیتی (۱۳۸۷)، «رابطه آزادی اقتصادی و مشارکت عمومی خصوصی و ارائه الگو برای ایران»، مجله علمی پژوهشی مدلسازی اقتصادی دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه.
- ۱۱- احمدی موسی، هیبیتی فرشاد (۱۳۸۷)، دانش سرمایه‌گذاری «تامین مالی پروژه محور و نقش آن در مشارکت‌های عمومی خصوصی».
- 12- Ahmadi, Musa & Seyed Mohsen Mousavi (2011), "Application of public private partnership for developing metropolises`s metro projects in islamic republic of Iran", ICBEF 2011: International Conference on Business, Economics and Finance, Paris, France during March 29-31.
- 13- Ahmadi, Musa & Seyed Mohsen Mousavi (2011), "SWOT analysis for implementing Public Private Partnership in Tehran`s municipality, Islamic Republic of Iran"; ICBEFMS 2011: International Conference on Business, Economics, Finance and Management Sciences, Bangkok, Thailand during March 29-31.
- 14- Ahmadi, Musa (2009), "Public Private Partnership: a solution for financing infrastructures especially in developing countries." , in Public and Economic Finance Conference in Paris, France.
- 15- Battelle News". Battelle.org. 2003-08-04. Retrieved 2012-03-25.
- 16- Grahame, Allen (2003), House of Commons, Economic Policy and Statistics Section, UK.
- 17- Hizkil, Itiaz (2012), Islamic Development Bank, PPP financing arrangements- structuring, finance successfully
- 18- Kwan, Jenny (1999), Minister of Municipal Affairs, available at: www.cd.gov.bc.ca/lgd/policy/public_private_partnerships
- 19- MFMA Circular (2003), Municipal Finance Management Act No. 56.
- 20- OECD(2007), Public-Private Partnership(PPP), Glossary of Statistical Terms, source: IMF, 2007, Manual on Fiscal Transparency, IMF, Washington DC, Glossary.
- 21- PPP guide for municipalities (2010), Cities Development Initiative for Asia, CDIA, part 2&3, P20-30.
- 22- Raisbeck, P, Duffield, CF and Lawriwsky (2008), A methodology to assess the performance of PPPs to other procurement methods in Australia.
- 23- www.tebyan.com

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛

پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛

سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

- 24- www.Wikipedia.com
- 25- University Thesis databases